

Suy nghĩ về quy hoạch kiến trúc và cảnh quan hành lang sông Hồng địa phận Hà Nội

PGS.TSKH. Lâm Quang Cường

Hành lang sông Hồng chảy qua địa phận Hà Nội có chiều dài khoảng 40 km, chiều rộng giữa hai đê hữu ngạn và tả ngạn từ 1200m đến 2000-3500m và hơn nữa với diện tích đất đai và mặt nước chiếm khoảng 800ha (đất bãi trên 4000ha) hiện chưa được khai thác, có vai trò rất quan trọng về mặt kinh tế- xã hội đối với thành phố trong thời gian trước mắt cũng như trong tương lai lâu dài.

Hành lang sông Hồng có nhiều tiềm năng trong nhiều lĩnh vực. Khai thác tiềm năng của hành lang sông Hồng về mặt quy hoạch- kiến trúc và cảnh quan là một vấn đề lớn và mới đối với công tác quy hoạch và xây dựng thành phố Hà Nội. Trong các đồ án quy hoạch chung thành phố Hà Nội trước đây, chưa có đề xuất lớn nào về khai thác bãi sông Hồng cho việc xây dựng. Từ năm 1996 mới có dự kiến phát triển thành phố dọc hai bên sông Hồng và được Chính phủ phê duyệt năm 1998.

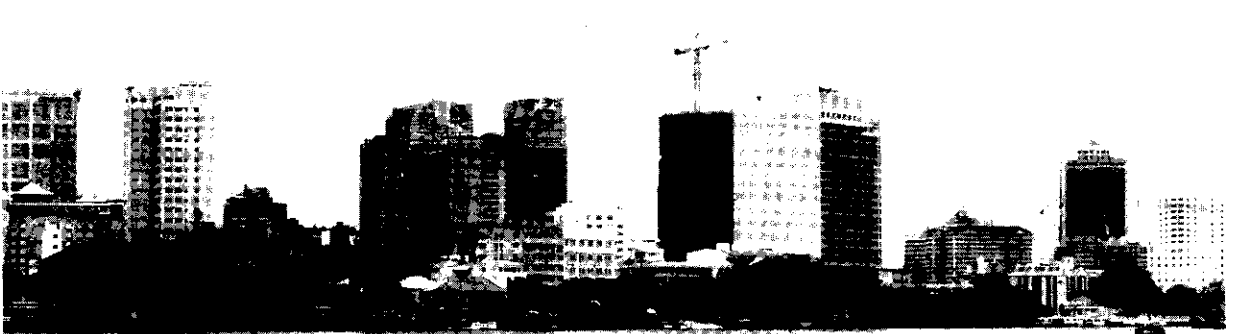
Vấn đề khai thác toàn diện hành lang sông Hồng thành vấn đề cấp bách, được quan tâm trong những năm gần đây. Trước đây, các vấn đề riêng lẻ như chỉnh trị sông Hồng, khai thác sông Hồng cho giao thông vận tải, đê sông Hồng được chú ý trước tiên từ các cơ quan trong nước như Bộ Thủy lợi, Bộ GTVT, Tổng Công ty tư vấn thiết kế GTVT TEDI và một số công ty nước ngoài. Từ các kết quả nghiên cứu trên, đê Nam sông Hồng đã được bê tông hoá, việc kè sông đang được dự kiến thực hiện.

Ý thức được tầm quan trọng của việc khai thác toàn diện hành lang sông Hồng tại địa phận Hà Nội, trường Đại học Xây dựng đã sớm đề đạt với Thành phố về đề tài "Nghiên cứu khởi thảo đề cương quy hoạch khai thác tổng hợp hành lang sông Hồng thuộc địa phận Hà Nội" và đã tiến hành nghiên cứu từ cuối năm 2000 đến nay. Đầu tháng 11/2001 đến nay, Chủ tịch thành phố và

Thủ tướng Chính phủ đã đi khảo sát vùng này và đã có những chỉ thị cụ thể cho các ngành, các cấp.

Tại địa phận Hà Nội, sông Hồng chảy qua 32 xã phường. Dân cư ở ngoài đê chủ yếu tập trung ở các phường Tứ Liên, Yên Phụ, Phúc Xá, Phúc Tân, Chương Dương, Bạch Đằng bên hữu ngạn và cụm Bắc Biên thuộc xã Ngọc Thụy, cụm Trung Hà, Yên Tân thuộc phố Gia Lâm, cụm dân cư Phú Viên thuộc xã Bồ Đề, cả xã Bát Tràng ở ngay bờ sông phía tả ngạn. Ngoài ra có một số xóm rải rác ở ngoài đê thuộc hai bên bờ sông. Các xã ven sông có số dân từ 3500-8000 người và cao nhất là 12.767 người, trung bình mỗi thôn từ 1500-4000 người. Làng cổ truyền thống chiếm trên 50%. Khu dân cư ngoài đê có đường sá, hạ tầng tạm bợ, nơi ngập sâu về mùa lũ phải dùng thuyền để đi lại rất bất tiện, nhất là đối với trẻ em và người già. Số hộ dân năm 1998 là 24.987 hộ và còn tăng nhanh trong

Nhà cao tầng bên sông Sài Gòn.

những năm tới.

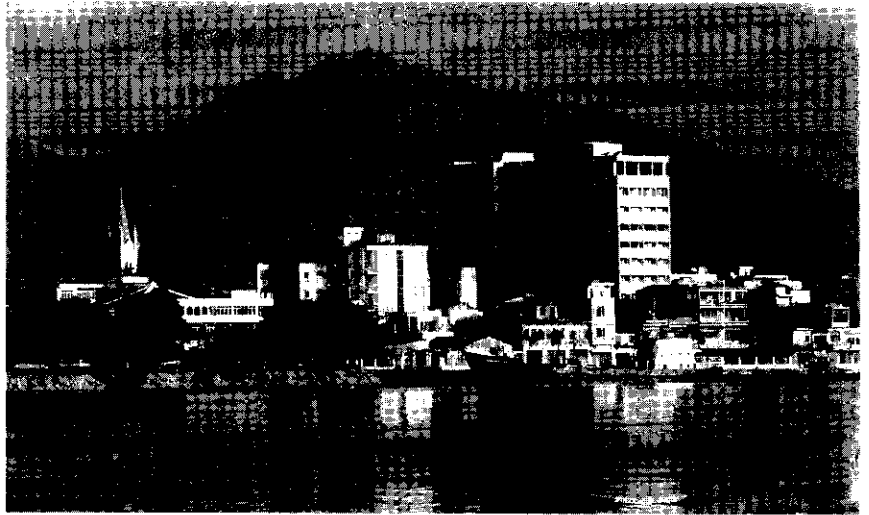
Cốt cao giữa hai bờ và các bãi giữa thường từ 8-11m. Độ cao 11 mét trở lên chiếm 20% diện tích. Bãi giữa Trung Hà có cốt cao từ 7-11 mét tức chỉ bị ngập hết khi có báo động số ba (11,5m trở lên). Khoảng cách giữa hai đê ít nhất là 1200m tại cầu Chương Dương, 1650m tại cầu Thăng Long, 1700m tại cầu Long Biên, 2100m tại cầu Thanh Trì, 2500m tại cầu Thượng Cát, 2800m tại cầu Vĩnh Tuy, 2700m, 3500m, 5000m, 6000m tại các xã phía hạ lưu.

Về công trình, bên hữu ngạn có cống Liên Mạc đưa nước sông Hồng vào sông Nhuệ, đình Chèm đã có hàng nghìn năm, bến xe Long Biên, sân vận động Long Biên, bến Vạn Kiếp, bến Phà Đen, bến cảng Hà Nội, cầu Thanh Trì sắp thi công, cảng Khuyến Lương, kênh thoát nước từ trạm bơm Yên Sở. Bên tả ngạn có chùa Bắc Biên, đền thờ Lý Thường Kiệt ở xã Ngọc Thụy, kênh đào Bắc Hưng Hải...

Tình trạng lấn chiếm bờ sông Hồng diễn ra rất nghiêm trọng. Quảng 3 cây số từ chân cầu Long Biên đến dốc Vạn Kiếp thuộc địa phận Hoàn Kiếm đều bị lấn chiếm. Một số điểm tạo thành các chỗ nhô ra sông, chỗ rộng nhất 70m, những chỗ khác cũng từ 10 đến 50m. Lòng sông nhiều chỗ nham nhở, thô thụt. Hai phường Phúc Tân và Chương Dương là nơi dân số phát triển nhanh, chủ yếu là phát triển cơ học với nhiều hộ từ nơi khác đến

Việc khai thác hành lang các con sông trên thế giới cho mục đích xây dựng đô thị có 2 trường hợp:

- Đối với sông hẹp, mức nước ít thay đổi, lòng sông ổn định: trường hợp này thường thấy ở các nước ôn đới có lượng mưa ít. Ví dụ thành phố Pari, thành phố Maxcova có sông hẹp, mức nước ít thay đổi nên bờ không phải đắp đê, nhà cửa, đường sá nằm dọc theo bờ sông, thậm chí như Pari, đảo giữa sông được xây dựng thành một khu phố. Các con sông Xen, sông Maxcova vừa là hạt nhân bố cục của vùng trung tâm, vừa là trục bố cục của toàn bộ thành phố. Ở Vôgôgrát (Liên Bang Nga) hai bên bờ sông được tổ chức cây xanh

Công trình mới bên sông Hàn - Đà Nẵng.

công viên theo đề án của KTS N.Milutin năm 1930. Ở Kiếp, Vacxava, bãi giữa sông được làm công viên bãi tắm. Đặc biệt ở Kiếp có cả ga tàu điện ngầm ở bãi giữa cho dân cư ra nghỉ ngơi. Tại trung tâm thành phố Bình Nhưỡng, hai bờ sông là dải cây xanh rộng vài trăm mét với chức năng công viên và rừng cây, bờ sông được kè. Giữa sông có hai cột nước phun cao trên 100m. Một tượng đài cao 170m tại bờ sông (hoàn thành năm 1982) với các khối nhà ở phía sau làm phòng, cao 20-30 tầng.

- Đối với sông rộng, mức nước thay đổi lớn như ở Xibia (Liên bang Nga), Trung Quốc, Việt Nam, Braxin, việc xây dựng công trình và nhà ở tại hành lang sông rất hạn chế nếu không chế ngự được dòng sông, phải cân nhắc kỹ cho các mục đích sử dụng khác nhau. Khai thác hành lang sông Hồng là một việc lớn rất phức tạp, đòi hỏi nhiều thời gian và kinh phí.

Quy hoạch điều chỉnh thành phố Hà Nội được Chính phủ phê duyệt năm 1998 là tiền đề cho thành phố phát triển ở hai bên sông Hồng với số dân dự kiến ở phía Nam sông Hồng là 1,5 triệu người (và khu vực phát triển với số dân 0,7 triệu người), khu vực phía Bắc sông Hồng với số dân dự kiến là 1 triệu người. Thành phố Hà Nội là thành phố trung tâm, (dân số dự kiến 2,5 triệu người) của chùm đô thị Hà Nội trong tương lai. Như vậy dần dần sông Hồng

sẽ nằm lọt giữa thành phố trong vài ba thập kỷ tới và có vai trò rất quan trọng trong các hoạt động giao thông, xây dựng, kiến trúc, đời sống, có vai trò lớn về cảnh quan, môi trường đối với thành phố.

Các kết quả nghiên cứu bước đầu về quy hoạch thủy lợi, chỉnh trị sông của các bộ, ngành là cơ sở tốt cho quy hoạch dân cư. Con người vừa chế ngự thiên nhiên vừa có thể sống chung với lũ lụt. Cần có kế hoạch lâu dài khai thác sông Hồng và chia ra từng giai đoạn thực hiện.

Theo chúng tôi, định hướng khai thác về quy hoạch- kiến trúc, cảnh quan hành lang sông Hồng phải nhằm vào những nội dung sau:

- *Xây dựng các khu dân cư.*

Theo tính toán của các chuyên gia thủy lợi, để đảm bảo thoát lũ, bề rộng cần thiết của lòng sông từ 800-1000m. Để tận dụng đất ven sông biến đê hiện tại thành phòng tuyến thứ hai, xây dựng phòng tuyến kiên cố thứ nhất tạo hành lang rộng để kết hợp với xây dựng đô thị. Như vậy quỹ đất để xây dựng đô thị sẽ rất lớn.

Phía hữu ngạn- nhằm phục vụ dân dân khu phố cổ, khu phố cũ, làm các bãi đỗ xe, các dịch vụ và xây dựng các kết cấu hạ tầng, có thể xây dựng khu đô thị mới tại khu vực bãi phường Nhật Tân và Tứ Liên, khu nhà cao tầng ngoài đê phường Chương Dương.

Phía Tả ngạn- nhằm phục vụ dân dân phố cổ, phố cũ và phục vụ cho dân cư làm việc tại nhiều khu công nghiệp tại huyện Gia Lâm, có thể sử dụng dải đất ven đê của bãi thuộc xã Long Biên, Cụ Khối để xây dựng khu đô thị mới. Quan hệ giao thông của khu với hữu ngạn bằng cầu Chương Dương và cầu Thanh Trì. Khu này cần đầu tư cơ sở hạ tầng xã hội và kỹ thuật. Hai khu ở hữu ngạn đã nói ở trên ở sát trung tâm thành phố, chỉ bị ngăn cách bằng con đê bê tông nên có thể tận dụng cơ sở hạ tầng sẵn có của thành phố, đảm bảo xây dựng thuận tiện và giá thành hạ.

Các công trình nhà ở và công trình công cộng cần để thoáng tầng 1 để tránh lũ. Cần xây dựng các đường đi trên cao (cầu cạn) để phục vụ đi lại khi có lũ. Cần tổ chức tốt cuộc sống của dân cư trong và ngoài đê, nghiên cứu khả năng bảo tồn các làng truyền thống.

- *Xây dựng các khu thể thao-* Hà Nội thiếu rất nhiều công trình thể thao. Ngoài các công trình thể thao ít ỏi trong thành phố, đến năm 2003 Hà Nội mới có thêm Trung tâm Thể thao Quốc gia. Cần xây dựng nhiều công trình thể thao để phục vụ cho nhu cầu của dân cư và thi đấu quốc gia, quốc tế. Tại hành lang sông hồng có thể sử dụng sông cho việc đua thuyền nhân dịp các lễ hội, sử dụng mặt nước hồ mới (dự kiến) phía tả ngạn (nơi cầu Nhật Tân đi qua) để tổ chức hoạt động thể thao dưới nước: đua thuyền, bơi, lướt ván, nhảy dù... Các môn thể thao khác như xe đạp địa hình, đua mô-tô trên cát có thể tổ chức ở các bãi giữa. Các công trình này sử dụng được 9-10 tháng trong năm, trừ mấy tháng có lũ.

- *Các sinh hoạt giải trí như dạo chơi, ngắm cảnh...* cần được phát triển tại hành lang sông Hồng. Trước mắt cần kê bờ, làm dải đi bộ và đường ô-tô dọc bờ rộng 10-15m tại các phường ở hữu ngạn và một phần ở tả ngạn. tại các bãi giữa, chú ý trồng cây xanh, làm khu thể thao. Tại bãi giữa Trung Hà cần bố trí thêm khu dịch vụ, khách sạn du lịch cao tầng. Đây sẽ là những nơi rất hấp dẫn dân cư và du khách do vị trí và cảnh quan của nó.

- *Xây dựng công viên rừng ở các bãi lớn* (2 bãi ở tả ngạn, 1 bãi ở hữu ngạn) nhằm cải thiện vi khí hậu cho thành phố, phục vụ nghỉ ngơi, cắm trại. Việc đưa rừng vào thành phố đồng bằng là một ý tưởng mới, hiệu quả lớn, tác động tốt đến môi trường đô thị, lại không tốn kém là vi đất bãi. Con người từ chỗ đô hội đông đúc trong thành phố có thể ra chốn yên tĩnh có rừng, có mặt nước sau 5-7 phút đi xe.

Quy hoạch chung Hà Nội đến năm 2020 được xây dựng trên cơ sở lấy sông Hồng làm trục bố cục chính. Trung tâm Hà Nội cũ bao quanh Hồ Gươm. Trong quy hoạch mới, sông Hồng, Hồ Tây, hồ lớn ở bờ phía Bắc trở thành các lõi bố cục chính của thành phố.

Từ lâu, công trình kiến trúc của Hà Nội thường lấy các hồ làm lõi bố cục chính. Hồ Tây, Hồ Gươm được khai thác triệt để giá trị kiến trúc- cảnh quan ngót 1000 năm từ thời phong kiến cho đến ngày nay. Các công trình kiến trúc cảnh quan tách rời với sông Hồng do nhiều nguyên nhân.

Ngày nay với quy mô thành phố phát triển không ngừng, thành phố trung tâm sẽ đạt số dân là 2,5 triệu người vào năm 2020 và sẽ tăng nhiều hơn nữa vào các giai đoạn sau. Sông Hồng sẽ có vai trò to lớn đối với việc tổ chức cảnh quan đô thị Hà Nội với các yếu tố mặt nước, cây xanh, địa hình, không trung kết hợp với các yếu tố nhân tạo khác.

Cảnh quan đô thị Hà Nội tại hành lang sông Hồng có quan hệ mật thiết giữa các yếu tố thiên nhiên (địa hình, mặt nước, cây xanh, không trung, con người) và các yếu tố nhân tạo (kiến trúc công trình, đường phố, sân, cầu, đê, trang thiết bị hoàn thiện kỹ thuật, tranh tượng hoành tráng, trang trí). Xây dựng các tuyến du lịch dọc sông, kết hợp với lễ hội là rất thích hợp. Có thể kéo dài các tuyến du lịch ra các tỉnh khác.

Trong thời gian dài trước đây, khi nhìn từ đê Gia Lâm về phía Hà Nội thấy đường bao vật thể (xiluet) chỉ có tháp nhà thờ Cửa Bắc và những ngôi nhà lô nhô 2-3 tầng của phố cổ. Ngày nay, các nhà cao tầng đã làm cho không gian kiến trúc thêm sinh động. Song các

điểm nhìn trên hành lang sông Hồng (từ dòng sông, từ bãi giữa, từ bờ đối diện) cách công trình từ 500m trở lên làm cho không gian trở nên trống chệnh, kém lực hút. Vì vậy cần tạo các khối nhà cao tầng thành các mảng lớn để tạo điểm nhấn thị giác.

Yếu tố địa hình cao thấp, điểm nhìn thay đổi do mức nước chênh nhau cả 10m trong mùa lũ và mùa kiệt tạo sự thay đổi về cảm nhận không gian cảnh quan.

Tận dụng mặt nước để bố trí công trình xây dựng (lúc này mặt nước trở thành tuyến giao thông và là gương soi bóng công trình) là thế mạnh của sông và các hồ mới trong hành lang sông Hồng.

Thành phố mang tên Thăng Long trong một thời gian dài qua nhiều thế kỷ nhưng bóng dáng con rồng rất mờ nhạt. Dân ta bao đời nay vẫn tự xưng là con Rồng, cháu Tiên. Trong điều kiện khoa học công nghệ hiện nay cho phép xây dựng được những công trình lớn, nên chẳng cần có dự án xây dựng tượng Rồng bay lên với độ cao chừng 100-150m, có thể đặt tại bãi phượng Nhật Tân, Tứ Liên hoặc tại đầu bãi giữa Trung Hà là trung tâm hình học của thành phố Hà Nội trong tương lai để khắp nơi có thể quan sát được vì hình tượng rồng bay lên đã in sâu vào tâm trí những người Hà Nội và cả nước trong ngót nghìn năm qua. Công trình cần được xây dựng xong trước 2010 để kỷ niệm 1000 năm Thăng Long - Hà Nội.

Xây dựng các tượng đài hoành tráng là điều mới mẻ ở Hà Nội, sẽ làm cho bộ mặt thành phố thêm sinh động và hấp dẫn, thu hút sự chú ý của nhiều khách trong và ngoài nước. Một số công trình cần đặt tại hành lang sông Hồng.

Những suy nghĩ và đề xuất trên vừa cho thời gian trước mắt vừa cho thời gian lâu dài. Trước mắt, cần có các dự án để thực hiện trong vòng 5-8 năm thiết thực kỷ niệm 1000 năm Thăng Long- Hà Nội vào năm 2010, sau đó là các dự án khác thực hiện trong nhiều thập kỷ sau.